

MOJCA KUMIN HORVAT — URŠKA VRANJEK OŠLAK — ALENKA JELOVŠEK

DROŽI — *KRUH Z DROŽMI*

COBISS: 1.04

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.31.2.14](https://doi.org/10.3986/JZ.31.2.14)

VPRAŠANJE

Opažam, da se za kruh, ki vzhaja s pomočjo droži, uporablja predlog *z*: *kruh z drožmi*. Droži so bistvena sestavina kruha, tako kot moka (pa ne rečemo *kruh z moko*), medtem ko denimo semena niso nujna sestavina, ampak možni dodatek (in v tem primeru rečemo *kruh s semeni*). Ali torej ne bi bilo pravilneje uporabljati predlog *iz*: *kruh iz droži*? In kako je s pridevnikom – kaj bi bilo ekvivalent *kvašenemu testu* – *droženo testo*?

ODGOVOR

Zdi se, da je osrednji razlog za (navidez nekoliko pleonastično) besedno zvezo *kruh z drožmi* ta, da je na ta način izpostavljena tista bistvena lastnost, ki to vrsto kruha razlikuje od drugih. Podobna struktura je uporabljena tudi v drugih primerih, npr. *kruh s semeni*, *kruh brez kvasa*, *kruh z otrobi* itd. Podobno je struktura s predlogom *iz* pogostejša tam, kjer želimo izpostaviti eno od glavnih sestavin, npr. *kruh (z drožmi) iz pirine moke*.

1 DROŽI V SLOVARJIH NA PORTALU FRAN

Na zvezo *kruh z drožmi* deloma kaže že zgled v slovarskem sestavku *droži* v SSKJ2 in SP 2001, zveza pa je predstavljena tudi v najnovejšem slovarju knjižne slovenščine eSSKJ:

Mojca Kumin Horvat ■ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ■ mojca.horvat@zrc-sazu.si ■ <https://orcid.org/0000-0002-3235-4909>

Urška Vranjek Ošlak ■ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ■ urska.vranjek@zrc-sazu.si ■ <https://orcid.org/0000-0003-3374-4228>

Alenka Jelovšek ■ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ■ alenka.jelovsek@zrc-sazu.si ■ <https://orcid.org/0000-0003-3818-096X>

SSKJ2**droži** -í ž mn. (ī ī)1. nadomestek za kvas, navadno iz prosene moke in mošta: *z drožmi pečen kruh ima poseben okus***eSSKJ****droži** droži množinski samostalniik ženskega spola [droží]1. nadomestek za kvas, navadno iz ržene moke in vode, ki nastaja ob počasni fermentaciji zmesi: *Kruh z drožmi ima kiselkast okus, ostane pa dalj časa svež.*

Zanimivo je, kako se je sestava droži skozi čas spremenila – v času SSKJ (in SSKJ2) so jih najpogosteje delali iz prosene moke in mošta oz. sadnih usedlin (kar potrjujejo tudi zunajjezikovne informacije v pregledanem narečnem gradivu), danes pa se za njihovo pripravo večinoma uporablja rženo moko in vodo.

2 TVORJENKE

Iz samostalnika *droži* lahko, kot ste navedli že sami, tvorimo pridevnik *drožen* (z izgovorom [drôžən]), ki ga navajajo tudi slovarji na portalu Fran, vendar pa se zdi, da se nanaša le na drugi pomen samostalnika *droži* (SSKJ2: 2. usedlina v vinu ali pivu po končanem vrenju).

SSKJ2**drôžen** -žna -o prid. (ó)nanašajoč se na droži, drože: *drožno vino, žganje / drožne glivice* glive kvasovke

V rabi opažamo pojavljanje zvez, kot sta *droženo testo* in *droženi kruh*, npr. v primeru *droženega kruha s semeni* enega od veletrgovcev v Sloveniji, kar kaže na to, da se ta pridevnik v sodobni slovenščini lahko nanaša tudi na prvi pomen samostalnika *droži*. Za pridevnik, ki se nanaša na ta pomen, se je uveljavil izgovor [drožén] (ki je bil sicer evidentiran tudi v listkovni kartoteki (Kartoteka SSKJ), a v SSKJ nato ni bil vključen), pri čemer gre verjetno tudi za pomenski odtonek pri tvorbi vrstnega pridevnika, in sicer *drôžni* (*drožno vino* – nanašajoč se na 2. pomen) proti *drožéni* (*droženo testo, droženi kruh* – nanašajoč se na 1. pomen). V korpusnem iskalniku metaFida sta sicer obe zvezi, *droženo testo* in *drožno testo*, zelo redki – skupno najdemo le tri pojavitve. Gre torej za dva različna pridevnika, ki imata različni priponski obrazili za izpeljavo pridevnika iz samostalnika: *-én* in *-ən* (prim. Toporišič 2000: 199).

Kot kaže korpus metaFida, je zveza *kruh z drožmi* (104 pojavitve) veliko pogostejša od zveze *kruh iz droži* (10 pojavitve).

3 DROŽI V NAREČJIH

Kot zanimivost naj dodamo podatke o narečni raznolikosti leksema *drož* ter njegovih naglasnih in oblikovnih različic, kot so izpričani v še neobdelanem gradivu za *Slovenski lingvistični atlas* (SLA V798). Poleg leksema *droži* (*drôži* (primor., rovt., dol., štaj.), *dróži* (rovt., dol., štaj., pan.) in *droži* (dol.)) se pojavljajo še *drože* (*drôže* (kor., rovt., dol., štaj.), *dróže* (pan.) in *drože* (kor., primor., gor., dol., štaj., pan.)) ter tudi tvorjenka *drožje* (*dróžje* (kor., prim., gor., dol., pan.), *drožje* (kor., rovt., gor., dol.) in *drožje* (gor., kor., prim., dol., štaj., pan.)).

Redkeje so v narečjih prisotne oblike *drôža* (kor., gor., štaj.), *drožjá* (prim., gor.), *dróžja* (gor.), *dróžji* (prim.), *dróžki* (rovt., dol.) in *dróž* (gor.). Poleg tega opazamo v celotnem jezikovnem prostoru tudi pomensko raznolikost besede *droži* (ter njenih besedotvornih in naglasnih različic), in sicer izraz *droži* v primorski narečni skupini pomeni 'tropine', v rovtarski in dolenski pa 'kvas'. Beseda *drožje* se v pomenu 'goščava na dnu soda' in 'ostanek pri vrenju vina, pri jabolčnem soku' pojavlja v koroški in primorski narečni skupini, v pomenu 'zdrobljeno seno' pa samo v primorski. Pomen 'nadomestek za kvas' imata še besedi *drožja*, evidentirana v primorski in gorenjski narečni skupini, ter *drožki* z območja rovtarske narečne skupine; pomen 'usedlina, ki po koncu vrenja ostane v vinu' ali podoben pomen 'usedlina pri stiskanju sadja' pa je izpričan pri besedah *drože* v dolenski, rovtarski in panonski narečni skupini, *droža* v štajerski ter *drožja* v primorski narečni skupini. Ob navedenih pomenih se posamično v štajerski narečni skupini pojavlja še pomen 'črepinje, koščki razbite lončene posode, lončenine' (Weiss 1998: 183).

4 IZ ZGODOVINE

Beseda *droži* (< psl. **droždĭ*, **droždъje*) je imela že v svoji izvorni praslovanski obliki različne pomen, tj. 'usedlina, kvas, droži' (Snoj 2015), odraz česar je, kot vidimo, še danes prisoten v slovenskem jezikovnem prostoru. Različni pomeni (in deloma različne oblike) so izpričani tudi skozi zgodovino slovenskega knjižnega jezika od 16. stoletja dalje, kot kažejo zgodovinski in etimološki slovarji na portalu Fran.

Beseda je dobro izpričana že v obdobju nastanka slovenskega knjižnega jezika, in sicer v množinski obliki *drožje* z rodilnikom *drožji*, ki jo v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja najdemo v dveh osnovnih pomenih:

1. 'kar se usede, nabere na dnu, navadno v vinu; usedlina; tudi v zvezi drožje od olja 'oljna usedlina': Nu GOSPVD Zebaoth bo .. pèrpravil, enu goftovanje od zhiſtiga Vina, od toltfine, od musgou, od Vina, v katerim nej **droshji** (DB 1584, II,10a); Amurca. Germ. Oeltrusen oder Heffen. Slav. **drofhie** od oila, grampa (MTh 1603, I,82-83)
2. 'snov, ki omogoča vzhajanje testa; kvas, droži': Enu mahinu droshy, enu cillu teftu kisfelu fturi (TL 1561, 87b) (eSSKJ16, geslo *droži*).

V Kastelec-Vorenčevem slovarju (1680–1710) jo najdemo pod iztočnicama *droži* in *drožje*, a lahko na podlagi dejstva, da so pod prvo izpričani predvsem roditeljski zgledi, pod drugo pa samo imenovalniški, in na podlagi primerjave s stanjem v 16. stoletju sklepamo, da gre za eno obliko, in sicer enako kot v 16. stoletju: *drožje* z roditeljskim *drožji* (ali že tudi *droži*, na kar bi kazala v mestniku izpričana oblika *drožeh*), v obeh primerih pa je izpričan le pomen ‘usedlina’.

droži ž mn., F⁵, *crafsamen, -nis*, goščava teh *drošhy*; *defaecare vinum*, vinu pretozhiti, is *droshji* vsėti; *faecatun vinum*, kolnu na *droshéh* vinu; *uvae foeciniaie*, grošdje, kateru dofti *droshy* da; *vinum defaecare, elutrire*, vinu is *droshy* odtozhiti
drožje ž mn., F³, *faex, -cis, droshje*, nefnaga, oftanki; *pannosa faex*, gofte *droshjè*, na katerih fe klobúk stury; *trygapus, -pi*, zidilu, tá zaina ali korba, škuši katero fe *droshje* prezejajo

V le nekoliko mlajšem Hipolitovem slovarju (1711–1712) pa v pomenu ‘usedlina’ že najdemo današnji enako imenovalniško obliko *droži* (ob *drožje* in *drože*).

Weinhefen, Trusen, gleger. vinske droshy, tropine. foex (Hipolit, geslo *droži*)
 Hefen, Trusen. droshé, tropine, oftánki. foex (Hipolit, geslo *drože*)
 Trygepus, ein löchertes Instrument, durch welliches man das glögger durchseicht. énu zidílu, ta zájna, ali kórba, skus katéru se droshjè prezéjajo (Hipolit, geslo *drožje*)

V pomenu ‘sredstvo za vzhajanje testa’ pa v Hipolitovem slovarju najdemo izpeljanko *drožica*.

Hebel, fauerteig. droshíza, quáfs. fermentum (Hipolit, geslo *drožica*)

Izraz najdemo še v Pleteršnikovem slovarju s konca 19. stoletja, a v pomenu ‘hlebec iz kvašenega testa’.

das Sauerteiglaibchen, *Mur., Cig., C.*; olovne drožice, der Pressgerm, *Dol.* (Pleteršnik, geslo *drožica*)

Podoben zgled lahko najdemo tudi v korpusu Jezikovni viri starejše slovenščine IMP:

Ves mošt je penast, in take že čedne pene, ki vró iz soda, porabijo skerbne gospodinje za kravajce ali **drožice**, ki jih pomesijo med proseno moko, naredé majhne hlepčike, ki berž skipé, in jih ali na solncu ali pa v hiši posušé, da potlej ž njimi kruh mesijo in da shaja ko se v gorkoti v testu oživi in razvija ogelnokislogaz. (IMP: Zalokar, *Umno kmetovanje in gospodarstvo*, 1854)

Od Hipolita sedem desetletij mlajši Pohlinov slovar pa je navajal samo obliko *drožje*, in sicer v nasprotju s Hipolitom v pomenu ‘sredstvo za vzhajanje’.

Drofhje fh. NEMŠKO: Gähre Sauerteig; LATINSKO: Fermentum (Snoj 2021, geslo *drožje*)

V 19. stoletju je v prekmurskem knjižnem jeziku za ‘usedlino’ izpričana oblika *droždže*, ki jo med drugimi izrazi iz iste besedne družine (npr. *drožci*, *drože*, *droži*) navaja tudi Pleteršnikov slovar, kjer pa je osnovna oblika prav tako stara oblika *drožje*, primarni pomen pa ‘usedlina’.

droždžé dróuždži ž mn. *droži*, *usedlina v vinu ali pivu po končanem vrenju*: ali vszi nepobo’zni zemle morejo piti, i dro’zdžé vö ‘zreti TA 1848, 60 (Novak 2014, geslo *droždže*)

droži, *f. pl.* = drožje, *Cig., Jan., Met., Dol.*; droži so v dnu soda zbrane, *DSv.* (Pleteršnik)

drožja, *f. 1)* der Pressgermlaib, *Valj. (Rad)*; — 2) drožjê, gen. -žj, -žjá, *f. pl.* die Hefen; izpiti drožje, *Trub.*; na drožjah ležati, *Dalm.*; vino, v katerem ne drožij, (“drožji”), *Dalm.* (Pleteršnik)

V Pleteršnikovem slovarju pa lahko najdemo tudi številne pridevnike, tvorjene iz tega samostalnika:

dróžast, adj. heficht, *Cig.*

dróžon, -žna, adj. Hefen-, *Jan.*

drožên, adj. aus Hefen-.

dróžjast, adj. = drožnat, *Kast. (W.)*.

drožnât, -âta, adj. Hefen-, hefig, *Cig., Jan.*; drožnat kruh, das Hefenbrot, drožnata potica, der Hefenkuchen, *V.-Cig.*

drožnjât, -âta, adj. = drožnat, *C.*

Na podlagi zgodovinskega gradiva lahko torej sklepamo, da je oblika *droži* v knjižnem jeziku prevladala šele v 20. stoletju, njen primarni pomen pa je bil skoraj do sodobnosti ‘usedlina’.

VIRI IN LITERATURA

eSSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 2016–, www.fran.si.

eSSKJ16 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, 2022–, www.fran.si.

Hipolit = *Slovensko-nemško-latinski slovar po rokopisnem slovarju Hipolita Novomeškega Dictionarium trilingue (1711–1712): z listkovnim gradivom Jožeta Stabeja*, 2022, www.fran.si.

IMP = Tomaž Erjavec, *Digital library and corpus of historical Slovene IMP 1.1, Slovenian language resource repository CLARIN.SI*, 2014, <http://hdl.handle.net/11356/1031>.

Kartoteka SSKJ = Kartoteka Slovarja slovenskega knjižnega jezika, Oddelek za leksikologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani, hrani Arhiv Republike Slovenije.

metaFida = *Korpus metaFida*, <https://www.clarin.si/ske/#dashboard?corpname=mfida10>.

Novak 2014 = Vilko Novak, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, 2014 (12006), www.fran.si.

Pleteršnik = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, 2014 (11894–1895), www.fran.si.

SLA V798 = *Droži* [V798, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].

Snoj 2015 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, 32015 (11997), www.fran.si.

Snoj 2021 = Marko Snoj, *Slovar Pohlinovega jezika*, 2021 (12020), www.fran.si.

SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, 2014 (11970–1991), www.fran.si.

Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 2000.

Weiss 1998 = *Slovar govorov Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami (A–H)*, 2016 (11998), www.fran.si.